

หาบเร่ชอกซอนเมือง: ปฏิบัติการเชิงพื้นที่ของนักเรียนชายของ Peddling through Urban: Spatial Practices of Schoolchild Peddlers

วิมล โคตรทุมมี¹

Wimon Kottummee

Received: April 11, 2025/ Revised: July 8, 2025/ Accepted: September 4, 2025

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้มาจากการสนใจการศึกษาเด็กไทยโดยใช้บริบทพื้นที่เมือง อย่างไรก็ตาม ในแวดวงวิชาการไทย การศึกษาเด็กและประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมือง ต่างก็มีข้อเสนอการศึกษาและแนวทางการอธิบายสังคมในมุมมองที่แตกต่างกัน งานชิ้นนี้ต้องการเชื่อมการวิเคราะห์ทั้งสองกระบวนทัศน์ให้อยู่ในระนาบเดียวกันเพื่อทำความเข้าใจสถานการณ์กลุ่มคนชายขอบเปราะบางในพื้นที่เมือง โดยศึกษาปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของเด็กหาบเร่ขายของตามร้านรวงในเมืองขอนแก่น ความเคลื่อนไหวชีวิตทางสังคมพวกเขาแสดงถึงการปรากฏตัวของผู้กระทำการเมืองที่ไม่เห็น และกระตุ้นคำถามต่อบรรทัดฐานค่านิยมเด็กในฐานะบุคคลที่ต้องได้รับการปกป้องดูแลจากผู้ใหญ่อันเป็นชุดความสัมพันธ์แนวดิ่ง แม้นักเรียนหาบเร่จะเป็นกลุ่มคนชายขอบซ้ำซ้อนตามความเปราะบางทางช่วงวัยและสถานะทางสังคม แต่ในระดับกระบวนการและปฏิบัติการการเดินทางของชอกซอนตามพื้นที่เมืองได้เผยให้เห็นการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ระหว่างเด็กและสภาพแวดล้อมที่พัวพันตัวพวกเขา โครงข่ายความเกี่ยวโยงของเด็กนักเรียน ผู้ปกครอง ชุมชนแออัด และความเป็นเมือง สัมพันธ์กันในแนวระนาบมากขึ้น เด็กหาบเร่สร้างพื้นที่ทางสังคมที่ดำรงอยู่อย่างป็นอื่นต่อพื้นที่ศูนย์กลางเมืองขอนแก่น และต่อชุมชนแออัดริมรางรถไฟ ทำนองเดียวที่สะท้อนความเป็นอื่นของเด็กตามความคาดหวังจากผู้ใหญ่ในลักษณะการข้ามพ้นการนิยามเงื่อนไขบรรทัดฐานช่วงวัย

¹ นักวิจัย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (Researcher, Sirindhorn Anthropology Centre),
Email: wimon.k@sac.or.th

คำสำคัญ: เด็ก หาบเร่ เมือง ปฏิบัติการ พื้นที่

Abstract

This article focuses on studying Thai children in the context of urban areas. In Thai academia, the fields of childhood studies and urban development have each proposed different approaches and perspectives for explaining Thai society. The work requires integrating analyses between two paradigms to gain an understanding of the situation of vulnerable marginalized dwellers in urban areas under the studying of practices in everyday life of child peddlers in restaurants and bars during Khonkaen urban nightlife. The dynamics of their social life represents the presence of invisible actors urban, triggers investigative studies of the norms and values in Thai children as ever kept by an adult caused by vertical relationships. Although school-child peddlers are a marginalized overlap of dwellers due to their age and social status vulnerabilities, the level of process and practice of peddling through various urban spaces reveals shifting spatial relationships between the children and the environments in which they are embedded. The network of relationships among students, parents, slums and urban areas have become increasingly interconnected in a horizontal manner. These school-age child peddlers create a social space that exists as an "otherness" in relation to both the central urban area of Khon Kaen and the marginalized railway-side slum communities. Similarly, this space reflects the children's marginal status as perceived through adult expectations, which significantly transcend normative conceptions of age.

Keywords: Children, Peddler, Urban, Practice, Spatiality

บทนำ: ว่าด้วยปัญหาของเด็กไทยศึกษาและโจทย์การพัฒนาเมือง

บทความชิ้นนี้มีที่มาจากความสนใจการศึกษาเด็กในสังคมไทยโดยใช้บริบทพื้นที่ศึกษาเป็นเมืองใหญ่ระดับภูมิภาคของประเทศ อย่างไรก็ตามในโลกวิชาการไทยการศึกษาเด็กและประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเมืองต่างก็มีข้อเสนอและทิศทางการศึกษาที่แตกต่างกันในการอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม แต่เป็นไปได้หรือไม่ที่เราจะดึงทั้งสองประเด็นมาวิเคราะห์ในระนาบเดียวกันเพื่อทำความเข้าใจสถานการณ์ของกลุ่มคนที่ดำรงอยู่ภายใต้ความเปราะบางของชีวิตในพื้นที่เมือง ก่อนจะเชื่อมโยงความไม่เชื่อมต่อกันของทั้งสองประเด็น ผู้เขียนจะอธิบายภาพรวมการศึกษาเด็กและว่าด้วยประเด็นการพัฒนาเมืองในกรณีเมืองขอนแก่น ดังนี้

*ประเด็นแรก*การศึกษาเด็ก (childhood studies) ความเข้าใจต่อปัญหาเด็กในสังคมไทยมักจะเริ่มด้วยการจำแนก (classification) เด็กภายใต้ผลกระทบของปัญหาทางสังคมในมิติต่าง ๆ

ข้อมูลจากสำนักงานส่งเสริมสังคมแห่งการเรียนรู้และคุณภาพเยาวชน (สสค.) ถือเป็นตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงการจัดหมวดหมู่ของเด็กด้อยโอกาสตามสภาพเงื่อนไขต่าง ๆ เช่น กลุ่มคนเปราะบางทางเศรษฐกิจหรือกลุ่มยากจน กลุ่มที่มีความต้องการพิเศษด้านการเรียนรู้ กลุ่มที่มีความเปราะบางทางสังคม และกลุ่มที่มีปัญหาเฉพาะ ได้แก่ เด็กไร้สัญชาติ เป็นต้น (Nakhontom, 2014, p 3-4) การจัดแบ่งเด็กด้อยโอกาสของสสค. มีนัยยะสำคัญ 2 ประการ ประการแรกสะท้อนการจัดวางตำแหน่งแห่งที่เด็กในสังคมไทยในความสัมพันธ์ทางอำนาจแนวดิ่ง ประการที่สองการจำแนกประเภทเด็กด้อยโอกาสชี้ความสัมพันธ์เชิงสาเหตุระหว่างเด็กกับพื้นที่ของปัญหา 3 แบบได้แก่ เมือง ชนบท และชายแดน ซึ่งทุกพื้นที่เป็นบ่อเกิดของปัญหาไม่ด้านใดก็ได้หนึ่ง

ต่อประเด็นการจัดตำแหน่งแห่งที่ของเด็กในสังคมไทย เอาเข้าจริงไม่เพียงแต่เกิดขึ้นในกลุ่มหน่วยงานส่งเสริมสังคมเด็ก ยังมีองค์กรสถาบันของภาครัฐที่พัวพันกับตัวเด็กโดยตรง เช่น โรงเรียน ที่มีระเบียบและอุดมการณ์หล่อหลอมเด็กทั้งด้านความคิดและร่างกาย ปรากฏการณ์หนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการกำกับความเป็นเด็กในสังคมไทยคือการเขียนคำขวัญวันเด็กโดยนายกรัฐมนตรี สาระสำคัญของงานวันเด็กสะท้อนว่าภาครัฐใส่ใจเด็กในฐานะส่วนสำคัญของชาติ ความเป็นเด็กในสังคมไทยด้านหนึ่งเติบโตขนานข้างไปกับอุดมการณ์ของรัฐที่คอยสร้างสำนึกและกำหนดความหมายความเป็นเด็ก ในแง่คำขวัญวันเด็กที่ปรากฏครั้งแรกนับตั้งแต่ในปี พ.ศ. 2499 จนถึงปัจจุบัน (Thairah, 2025) วนเวียน

อยู่กับความคาดหวัง บรรทัดฐาน และอุดมการณ์การควบคุมเด็กไม่ให้หลุดจากกรอบสังคม เพื่อเข้าสูการเป็นวัยรุ่นและผู้ใหญ่ เด็กในสังคมไทยที่ผ่านมาถูกกำกับด้วยฐานคิดจากมุมมองความเป็นผู้ใหญ่ในรูปแบบความสัมพันธ์จากสูงไปต่ำ อันเป็นพื้นฐานอุดมการณ์แนวทางพัฒนาเด็กที่ถูกค้ำจุนโดยสถาบันทางสังคม ภาครัฐ หน่วยงานสังคมระดับครอบครัว ตลอดจนพื้นที่แวดวงวิชาการการศึกษาเด็กไทย

ในแง่หนึ่ง เมื่อพิจารณาภาพรวมงานศึกษาเด็กไทยจึงเห็นการอธิบายประเด็นผลกระทบที่สังคมมีต่อตัวเด็กเพื่อนำไปสู่การสร้างแนวการแก้ปัญหาทางสังคมที่เด็กเผชิญ ตัวอย่างนับตั้งแต่งานศึกษาปี 2550 ของอรทัย อาจอ่ำ สังเคราะห์งานศึกษาเด็กหาบเร่ขายพวงมาลัยในเมืองต่าง ๆ ทั่วประเทศ ในงานบอกเล่าปัญหา นำเสนอภาพชีวิต ความเป็นอยู่และความเสี่ยงที่เด็กเผชิญอยู่อย่างเป็นระบบ ก่อนจะทิ้งท้ายในบทความในหัวข้อสังคมจะอย่างไรต่อไปกันดี โดยได้สรุปให้ความเชื่อมโยงของปัญหาที่เกิดขึ้นจากปัจจัยทุกภาคส่วนในสังคมไทย (totality) และเสนอแนวทางการแก้ไข "...ต้องเป็นการดำเนินการที่จริงจัง และมีการใช้มาตรการต่าง ๆ ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การศึกษา วัฒนธรรม กฎหมาย ทั้งในระยะสั้น ระยะกลาง และระยะยาว ที่มีความครอบคลุม และต้องเป็นการทำงานในเชิงโครงสร้างสังคม" (Ajaum, 2007, p. 136)

งานศึกษาระยะหลัง เช่น งานศึกษาที่เสนอแนวทางการสร้างพื้นที่สร้างสรรค์เพื่อการพัฒนาเด็กในกรุงเทพฯ โดยมีเป้าหมายการทำให้เด็กเข้มแข็ง แผนงานนี้เกิดขึ้นภายใต้การปลดปล่อยอารมณ์ความตึงเครียดที่เกิดจากภาวะแวดล้อม ครอบครัว ชุมชน และสังคม ในขณะเดียวกันก็สร้างสังคมพื้นที่สร้างสรรค์จากปัญหาของสังคมเพื่อทำให้เด็กได้เรียนรู้การอยู่ในสังคมอย่างเหมาะสม (Semoun, 2015, p. 136) หรือ งานศึกษาปัจจัยที่ส่งผลให้เด็กหลุดจากระบบการศึกษาในจังหวัดภาคตะวันตกของไทย เชื่อมโยงให้เห็นปัญหาที่เกิดขึ้นตั้งแต่ความขัดแย้งภายในครอบครัวอันเป็นผลมาจากปัญหาสภาพคล่องทางรายได้ หรือ แม้แต่ผลกระทบจากปัจจัยทางกายภาพของสิ่งแวดล้อมชุมชน ปัจจัยภายนอกเหล่านี้สร้างเงื่อนไขของปัญหาที่ส่งผลต่อการเติบโตของเด็กทั้งทางตรงและทางอ้อม (Tantichuwet, 2018, p. 81) ตลอดจนการศึกษาเด็กด้อยโอกาสทั่วประเทศอันเนื่องมาจากการเผชิญปัญหาทางสังคมด้านต่าง ๆ และสร้างแนวทางการแก้ไขปัญหาให้ตรงจุด (ดู Nakhontom, 2014, p. 6; Tomtong et al. , 2014, p. 125) สำหรับผู้เขียนแล้วการวิเคราะห์เด็กในแวดวงวิชาการไทยที่ผ่านมาต่างเต็มไปด้วยผลกระทบจากสิ่งต่าง ๆ ที่ถาโถม

สู่เด็ก ในขณะที่เดียวกันเด็กก็เป็นเพียงฝ่ายผู้ถูกระทำ และกลายเป็นกลุ่มคนเปี่ยงเบนหรือคนชายขอบที่ต้องเข้าสู่กรอบบรรทัดฐานหรือกฎเกณฑ์ทางสังคม (Spyrou, 2017, p. 108) ในแง่นี้ แนวทฤษฎีวิชาการไทยนอกจากเป็นพื้นที่หนึ่งในการควบคุมคุณค่าเด็กเพื่อเข้าสู่บรรทัดฐานทางสังคมซึ่งไม่ต่างจากแผนการทำงานของกรมประชาสัมพันธ์หรือมูลนิธิเด็ก ฯลฯ การศึกษาเด็กในสังคมไทยยังสร้างตำแหน่งแห่งที่เด็กในฐานะวัตถุของการศึกษา และตระหนักอย่างเหมารวมว่าเด็กมีลักษณะตรงข้ามกับผู้ใหญ่ทั้งด้านร่างกายและความคิด เด็กเป็นผู้อ่อนแอและเป็นสิ่งประหลาดที่ต้องได้รับความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่เท่านั้น

และประเด็นปัญหานี้ก็สอดคล้องกับการจัดแบ่งประเภทปัญหาเด็กประการที่สองจากที่กล่าวไปแล้วข้างต้น กล่าวคือปัญหาของเด็กเกิดขึ้นทุกพื้นที่ในสังคมไทย นับตั้งแต่พื้นที่เมือง (urban) ชนบท (rural) หรือแม้กระทั่งพื้นที่ชายแดนประเทศ (border) แนวทางหลักของการศึกษาเด็กในทางวิชาการที่ปรากฏจากยกตัวอย่างงานศึกษาข้างต้นจึงมุ่งเน้นไปที่ข้อเสนอการแก้ปัญหาเด็กจากปัญหาสังคมในพื้นที่ดังกล่าว

แต่กระนั้น แม้การศึกษาเด็กไทยจะมองเห็นว่าพื้นที่สังคมชุมชนมีผลต่อการสร้างปัญหาแก่ตัวเด็ก แต่วิธีการทำความเข้าใจปัญหาดังกล่าวกลับอยู่ในลักษณะฉาบฉวย มองปัญหาทางเดียว ปิดโอกาสการมองความสัมพันธ์ในแบบเชื่อมโยงกลับไปมาระหว่างหน่วยทางสังคมกับตัวเด็กผู้ดำรงอยู่ในสังคมเฉกเช่นคนกลุ่มอื่น

ประเด็นที่สอง การพัฒนาเมือง (urban development) ซึ่งวางอยู่บนบริบทจำเพาะของการศึกษา ในงานชิ้นนี้ศึกษาสังคมเมืองขอนแก่น หัวเมืองใหญ่ประจำภาคอีสานของประเทศไทย การพัฒนาภายใต้แนวคิด ‘ขอนแก่นโมเดล’ ทำให้เมืองแห่งนี้พัฒนาอย่างก้าวกระโดดเมื่อเทียบกับเมืองในภูมิภาคเดียวกัน ขอนแก่นถูกพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจสังคมเทคโนโลยีเพื่อรองรับกิจกรรมของเมืองตามแนวทางการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ แต่ภายใต้โจทย์การพัฒนาเมือง สังคมเมืองขอนแก่นกลับมีปัญหาหนามยอกอกของหน่วยงานภาครัฐท้องถิ่นที่เกิดขึ้นใน ‘ชุมชนริมรางรถไฟ’ ซึ่งพันอยู่กับเรื่องการขยายเส้นทางรถไฟ การพัฒนาที่อยู่อาศัยเมือง ปัญหาชุมชนแออัด การพัฒนาของภาคเอกชน รวมถึงปัญหาเศรษฐกิจฐานรากและคนจนเมือง (Muangsri & Chamaratana, 2023, p. 334) นักวิชาการสังคมศาสตร์ในมหาวิทยาลัยประจำจังหวัดเรียกสถานการณ์นี้ว่าเป็นความสลับซับซ้อนของฉากทัศน์ฐานพื้นที่เมืองอันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพและการพัฒนาเมือง (Chamaratana et al, 2024, p. 821)

ปัญหาที่ร่ายล้อมในเรื่องชุมชนริมรางรถไฟเมืองขอนแก่นถือว่าเป็นความสืบเนื่อง การพัฒนาเศรษฐกิจเมืองยุคต้นทศวรรษ 2500 แม้จะมีพลวัตทางเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลง ควบคู่ไปกับการพัฒนาเมือง แต่ปัญหาความเปราะบางของผู้อยู่อาศัย ผลกระทบการเวนคืน ที่ดิน ปัญหาเรื่องสิทธิของคนจนเมืองก็ยังคงคาราคาซังอยู่ (Lao-an, 2020, p. 267-268) กระทั่งปัจจุบันผู้คนที่ย้ายอยู่ในริมรางรถไฟก็ยังคงเผชิญความเปราะบางด้านที่อยู่อาศัยอัน เนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงสัญญาเช่าในพื้นที่ดังกล่าว (Rungkaew, 2019) ทำให้หน่วย ภาควิชาชน ได้แก่ เครือข่ายคนไร้บ้านขอนแก่น เครือข่ายฟื้นฟูประชากรสร้างสรรค์ และ เครือข่ายสลัม 4 ภาค ร่วมขับเคลื่อนเรียกร้องความเป็นธรรมเพื่อแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำ ทางสังคมแก่กลุ่มคนเปราะบางผู้ไม่มีมั่นคงทางรายได้ที่อยู่อาศัยหรือที่เรียกว่าคนจน เมืองในชุมชนริมราง (Aunchaisri, 2022) คนหลายอาชีพและช่วงวัยเริ่มมีพื้นที่ทางสังคม ในการยืนยันและเข้าถึงสิทธิพลเมืองเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตเชิงกลุ่มคนชนชั้นอื่นใน เมืองขอนแก่น

อย่างไรก็ตาม แม้จะมีความพยายามของภาคประชาสังคม หน่วยงานวิชาการ และสื่อท้องถิ่น นำเสนอเรื่องราวชีวิตทางสังคมของกลุ่มคนที่อยู่ในชุมชนแออัดเมือง ขอนแก่น แต่ถึงอย่างนั้นก็มุ่งเน้นเพียงการบอกเล่าถึงผลกระทบจากที่มาจากปัญหา โครงสร้างสังคมเมือง (effects of structure) เท่านั้น และการทำความเข้าใจผลกระทบใน ระดับโครงสร้างแม้จะมีส่วนสำคัญที่ทำให้เข้าใจว่าโครงสร้างระดับมหภาคมีผลกระทบต่อ ผู้คน แต่ก็ไม่เพียงพอต่อการอธิบายภาพชีวิตของผู้คนที่เต็มไปด้วยความสัมพันธ์กับสังคมที่ พวกเขาอาศัยอยู่ (Ganjanapan, 2002, p. 34)

ในประเด็นนี้หากอธิบายผ่านแนวคิดเมืองศึกษา (urban studies) ฐานคิดที่แยกระหว่างมหภาคกับจุลภาคและ/หรือโครงสร้างกับผู้คนเป็นสิ่งที่เรียกว่าการทำให้เป็นชายขอบของผู้คน (marginalization) ซึ่งเป็นผลมาจากการแยกกลุ่ม (divided) หรือสร้างคู่ตรงข้าม (dual) สำหรับผู้ที่อยู่ในพื้นที่ชายขอบจากศูนย์กลางเมือง โดยไม่ได้คำนึงถึง ความสัมพันธ์ที่ความเป็นชายขอบกระทำต่อ (doing) ศูนย์กลางเมือง (Aceska et al, 2019, p. 2) ซึ่งการศึกษาประเด็นการพัฒนาเมืองขอนแก่นก็เผชิญอยู่ในกรอบคู่ ความสัมพันธ์ดังกล่าวที่กลายเป็นส่วนสำคัญในการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงในแนวตั้ง ระหว่างศูนย์กลางความเป็นเมืองต่อคนจนชายขอบที่อาศัยอยู่ในสลัม

ทำนองเดียวกันกับการศึกษาเด็ก ซึ่งถูกทำให้อยู่ภายใต้กระบวนทัศน์แบบความสัมพันธ์แนวดิ่งทั้งระดับผู้กระทำการและระดับโครงสร้างสังคม จึงแทบจะไม่มี ความเข้าใจอื่นในภาพรวมการศึกษาเด็กในสังคมไทย เนื่องจากวิธีคิดที่ซ่อนอยู่ภายใต้ข้อเสนอ การศึกษาเด็กกวาดตาดำแหน่งแห่งที่ของพวกเขายู่ภายใต้การกระทำและการตัดสินใจจาก ผู้ใหญ่ เมื่อเด็กเผชิญปัญหาทางสังคม ผู้ใหญ่เชื่ออย่างไม่ต้องสงสัยว่าพวกเขาจะกลายเป็น กลุ่มคนเปี่ยงเบนหรือคนขายขบที่ต้องถูกเข้าสู่กรอบบรรทัดฐานหรือกฎเกณฑ์ทางสังคม คำว่าสังคมเลยถูกทำให้เป็นปัจจัยหลักที่มีส่วนในการกำกับและหล่อหลอมพฤติกรรมเด็ก ทั้งทางที่เป็นประโยชน์และเป็นโทษ ซึ่งเป็นชุดความสัมพันธ์แบบทางเดียวที่เด็กไม่สามารถ ตัดสินใจหรือกำหนดความเป็นตัวตนของพวกเขาเพื่อการมีชีวิตอยู่ในสังคมได้เลย

เมื่ออธิบายร่วมกับประเด็นความเป็นเมืองขอนแก่นที่มีส่วนสร้างสภาวะ เปราะบางแก่คนจนขายขบเมือง ซึ่งนอกจากที่จะมองไม่เห็นปฏิบัติการที่สะท้อนการตอบโต้กับการจัดการความสัมพันธ์ที่มาจากปัญหาเชิงโครงสร้างแล้ว เราแทบจะมองไม่เห็น ความเคลื่อนไหวของกลุ่มเด็กพื้นที่ดังกล่าว ในแง่นี้ การศึกษาทางวิชาการนอกจากจะสนใจ ว่าโครงสร้างระดับมหภาคของเมืองมีผลกระทบต่อผู้คนในสังคมอย่างไร ต้องขยายความ สนใจต่อว่าความสัมพันธ์ของผู้คนต่อโครงสร้างดังกล่าวเป็นอย่างไร โดยเฉพาะกลุ่ม เปราะบางเข้าซึ้นอย่างเด็กขายขบในพื้นที่เมืองขอนแก่น พวกเขาเหล่านี้มีชีวิตทางสังคม อย่งไร

ด้วยประเด็นปัญหาทางวิชาการในลักษณะนี้ ทำให้ผู้เขียนพยายามแสวงหาความ เป็นไปได้ใหม่ของทิศทางการศึกษาปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของเด็กกับหน่วยทางสังคมเมือง ซึ่งไม่เพียงแต่นำเสนอปัญหาทางสังคมที่เด็กเผชิญ หากแต่นำเสนอให้เห็นถึงมิติความ เชื่อมโยงของเด็กที่มีต่อพื้นที่เมืองผ่านปฏิบัติการทางสังคมที่เด็กได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการ กำหนดความเป็นตัวตนของพวกเขา โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาความเคลื่อนไหวชีวิตทางสังคม ของเด็กที่ดำเนินอยู่ภายใต้ปฏิบัติการหาบเร่ขายของในพื้นที่เมืองขอนแก่น ความเป็นตัวตน ของพวกเขาเชื่อมโยงกับโครงข่ายทางสังคมที่พวกเขาปฏิสัมพันธ์อยู่อย่างเลี่ยงไม่ได้ (Spyrou, 2017, p. 67; Thomas, 2021, p. 12)

การศึกษาได้ปรับมุมมองการศึกษาเด็กใหม่ โดยเริ่มจากคำถามหลักคือ ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างเด็กหาบเร่ขายของกับพื้นที่เมืองขอนแก่นมีลักษณะอย่างไร ทั้งนี้เพื่อนำไปสู่วัตถุประสงค์การศึกษาความเป็นเมืองขอนแก่นในฐานะพื้นที่ทางสังคมของ ที่การดำรงอยู่ร่วมกันของสภาวะความเป็นระเบียบและความไร้ระเบียบ และทำความเข้าใจ

บทบาทของตัวแสดงทางสังคมจากปฏิบัติการหาบเร่ขายของของเด็กที่เกิดขึ้นต่อเมือง ผ่านการศึกษาเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาตอนปลายอายุ 10-12 ปีที่อาศัยอยู่บริเวณชุมชนแออัดริมรางรถไฟตำบลศิลา จังหวัดขอนแก่น

สำหรับผู้เขียนการเก็บข้อมูลภาคสนามในการศึกษาผู้กระทำการเด็กถือเป็นเรื่องท้าทายพอสมควร เนื่องจากการศึกษาเด็กในโลกวิชาการค่อนข้างมีความอ่อนไหวทางจริยธรรมและการเข้าถึงข้อมูล (ดู Hammersley, 2016, p. 11; Castro, 2017, p. 84) ข้อเสนอหนึ่งคือการลดศูนย์กลางความเป็นเด็ก (decentres) โดยการเปลี่ยนมุมมองและจัดวางตำแหน่งแห่งที่เด็กให้เข้าไปอยู่ในโครงข่ายทางสังคมอื่น แนวทางนี้คือการสร้างปฏิสัมพันธ์เด็กในฐานะตัวแทนหรือผู้กระทำการทางสังคมกับสิ่งอื่นในสภาพแวดล้อมที่รายล้อมพวกเขาอยู่ (Thomas, 2021, p. 11-12) วิธีการนี้จะเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยสามารถพิจารณาตัวแสดงหรือหน่วยทางสังคมอื่นควบคู่กับการมองการกระทำเด็ก เพื่อค้นหาว่าเด็กมีส่วนร่วมหรือเป็นส่วนหนึ่งในบริบทเหล่านั้นอย่างไร มากกว่าจะเริ่มจากการมองว่าเด็กถูกอิทธิพลของสังคมอย่างไร แนวทางนี้จะลดช่องว่างในการคำนึงถึงปัญหาด้านจริยธรรมและความยินยอมการเข้าถึงข้อมูล ที่ต้องได้รับความยินยอมจากผู้ปกครอง ซึ่งเป็นฐานคิดการมองเด็กในฐานะวัตถุถูกระกระทำ (passive objects) ที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลจากผู้หลักผู้ใหญ่ในทุกด้าน

ผู้เขียนปรับใช้มุมมองดังกล่าวในระเบียบวิธีวิจัยครั้งนี้ โดยใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในหลายพื้นที่ที่เด็กมีความสัมพันธ์ เช่น โรงเรียน ชุมชน และเมื่อตอนที่เด็กทำงานหาบเร่ในร้านอาหารต่าง ๆ ในเมืองขอนแก่น ทั้งนี้ก็เพื่อทำความเข้าใจกับตัวตนเด็กในหลายมิติ ทั้งที่คาบเกี่ยวกับชีวิตตอนเล่น รวมถึงพื้นที่การศึกษา บ้าน ตลอดจนพื้นที่การทำมาหากินในเมือง การสังเกตการณ์ในหลายพื้นที่ทำให้ผู้เขียนได้มีโอกาสสัมภาษณ์พูดคุยกับผู้คนหลายกลุ่มนอกเหนือจากตัวเด็กผู้ศึกษาโดยตรง ได้แก่ ผู้ปกครอง ครูที่สอนพวกเขา และคนในชุมชน โดยวางอยู่บนข้อถกเถียงการศึกษาที่ว่าเด็กหาบเร่ที่อาศัยอยู่ในชุมชนแออัดริมรางรถไฟแห่งนี้ไม่ได้ถูกกำกับโดยระเบียบเมืองขอนแก่น (regulated by urban order) เพียงด้านเดียว แม้พวกเขาจะเป็นกลุ่มคนชายขอบซ้ำซ้อนที่มีความเปราะบางทางช่วงวัยและสถานภาพทางสังคม แต่เด็กหาบเร่เหล่านี้เป็นผู้รู้จักฉวยใช้ความเป็นเมืองในการสร้างความสัมพันธ์เชิงพื้นที่เพื่อแสวงหาการมีชีวิตทางสังคมผ่านปฏิบัติการหาบเร่ขายของ

เมือง(ขอนแก่น) และสัณนิมิตรางรไฟในฐานะพื้นที่ทางสังคมเมือง

การประยุกต์ใช้แนวทางการศึกษาเมืองทั้งนี้ก็เพื่อนำเสนอความเป็นไปได้ในการตีความความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างโครงสร้างสังคมและปัจเจกบุคคลในระนาบใหม่นอกเหนือจากการอธิบายเพียงมิติผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้นต่อตัวผู้คน

Henri Lefebvre เสนอทฤษฎีเมือง โดยชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองในฐานะสถานที่และพื้นที่ทางสังคม สำหรับ Lefebvre แล้วเมืองและมหานครแสดงศักยภาพของปฏิบัติการในพื้นที่บางอย่าง ทั้งด้านของการเป็นพื้นที่ที่รับรู้ (perceived space) ในชีวิตประจำวันที่เรารับรู้และเครือข่ายของเมืองที่เป็นอยู่ หรือพื้นที่ที่นึกคิด (conceived space) เป็นการวางความคิดการกำหนดทิศทางความเป็นไปของพื้นที่ต่าง ๆ ในเมือง ความสัมพันธ์ดังกล่าวให้เกิดการผสมเกี่ยวโยงสู่พื้นที่ชีวิตจริง (lived) ที่ผนวกรวมภาพชีวิตสัญลักษณ์ และประสบการณ์ของผู้คน พื้นที่ในเมืองจึงสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงจินตนาการของผู้คนและทับซ้อนกับความเป็นไปของพื้นที่ทางกายภาพของเมือง (Lefebvre, 1991, p. 38-40)

แนวคิดเมืองศึกษาข้างต้นถูกพัฒนาต่อโดย Soja ซึ่งเสนอถึงการศึกษาพื้นที่ (spatiality) โดยชี้ว่าขอบเขตพื้นที่ที่คาบเกี่ยวระหว่างปรากฏการณ์โลกชีวิตของผู้คนและรูปธรรมของการจัดการเชิงพื้นที่เมืองมีความเลือนรางไม่ชัดเจน อีกทั้งยังผสมผสานรูปแบบพื้นที่จากมิติภาพแสดงแทนหรือจินตนาการที่มีต่อภูมิศาสตร์นั้น ๆ ในแง่หนึ่งพื้นที่แรก(1)ที่วางอยู่บนการจัดการโครงสร้างเมืองสมัยใหม่ของภาคการปกครองและทุนจึงไม่ได้แยกขาดจากพื้นที่ที่สอง(2)ซึ่งเต็มไปด้วยความรู้สึกขัดแย้งและต่อต้านของผู้คน และท่าทีของการผสมพื้นที่สองมิตินั้นก็ก่อให้เกิดลักษณะของการอธิบายใหม่ (re-described) ในพื้นที่ที่สาม(3)ที่ Soja เรียกว่า พื้นที่ของสิ่งอื่น (thirding-as-Othering) ซึ่งเป็นการสร้างความเป็นไปได้ใหม่ของภววิทยาแบบไตรเลคติก (ontological trialectic) ของพื้นที่เมือง พื้นที่ที่สามจะเปิดรับความธรรมดาที่พิเศษซึ่งเต็มไปด้วยประสบการณ์และการดำเนินชีวิตของผู้คน และเป็นพื้นที่ที่มีการแลกเปลี่ยนจินตนาการทางภูมิศาสตร์ใหม่ในหลายมุมมอง พื้นที่ที่สามยังเอื้อให้เงื่อนไขทางเชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ชนชั้น หรือเพศสภาพสามารถดำรงอยู่พร้อมกันได้ด้วย (Soja, 1996, p. 53, 60)

ข้อเสนอแนวคิดเมืองศึกษาสำคัญต่อการพิจารณาบริบทเมืองขอนแก่น ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาในบทความชิ้นนี้ จังหวัดขอนแก่นและเมืองขอนแก่นในด้านความเป็นไปได้คือการเป็นเมืองใหญ่อันดับต้น ๆ ของประเทศไทย หากกล่าวเฉพาะพื้นที่ภาคอีสาน เมือง

ขอนแก่นน่าจะเป็นจังหวัดที่มีความเติบโตทางเศรษฐกิจสังคมมากที่สุด เมืองขอนแก่นถูกอ้างความยิ่งใหญ่ของหัวเมืองชาตินิคมอีสานไปในหลายทาง เช่น การปรากฏหลักฐานพื้นที่การอยู่อาศัยของสิ่งมีชีวิตอย่างน้อย 130 ล้านปีมาแล้ว (Na Nakhonphanom, 1996, p. 44) ยังไม่นับหลักฐานชิ้นส่วนมนุษย์ที่ย้อนไปได้ 2,500 ปีก่อน เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์เหล่านี้ถือว่ามีผลต่อการสร้างภาพลักษณ์จังหวัดและปริมณฑลเมืองขอนแก่นพอสมควร อีกทั้งยังเป็นพลวัตที่เกิดขึ้นพร้อมกับการพัฒนาเมืองที่เติบโตอย่างเป็นล้าเป็นสัน โดยเฉพาะการโหมประโคมการเป็นจังหวัดที่มีสถาบันอุดมศึกษาอันดับหนึ่งในภาคอีสานและอันดับสี่ของประเทศ หรือเป็นจังหวัดที่มีสถานพยาบาลที่ทันสมัย เป็นศูนย์กลางด้านเศรษฐกิจและการคมนาคม เกิดห้างร้าน สถานบริการต่าง ๆ ความเจริญเมืองขอนแก่นทำให้เมืองขอนแก่นมีราคาที่ดินถูกประเมินสูงสุดอยู่ที่ 200,000 บาทต่อตารางวาสูงที่สุดในภาคอีสาน (Isan Insight, 2022) ขอนแก่นในภาพความเป็นไปได้ของเมืองจึงสะท้อนภาพฝันของเมืองที่เต็มไปด้วยความเติบโตทางเศรษฐกิจสังคมระดับภูมิภาค (Massey et al., 1999, p. 1) การจัดการเชิงพื้นที่ที่แนวนั้นสะท้อนเป้าหมายในการกำหนดโครงสร้างรูปแบบสังคมสมัยใหม่ที่ต้องเชื่อมต่อการเติบโตของทุนนิยมการพัฒนาเมือง พร้อม ๆ กับการพัฒนาแบบแผนผังเมืองตามนโยบายของภาครัฐท้องถิ่น

อย่างไรก็ตามภายใต้การพัฒนาเมือง ปริมณฑลเมืองขอนแก่นกลับซ่อนความไร้ระเบียบ (disorder) ของพื้นที่ทางสังคมอีกลักษณะ นับตั้งแต่ปัญหาน้ำท่วมเรื้อรังใน 'เส้นบ้านกอกม.ภาค' ปัญหาการผูกขาดการคมนาคมโดยรัฐส่วนกลางที่ทำให้การสร้างระบบขนส่งกลางเมืองไม่คืบหน้า หรือปัญหาที่เกิดจากการสร้างห้างสรรพสินค้าใหญ่กลางเมือง อันก่อให้เกิดผลกระทบต่อคนบางกลุ่มอย่างไร้การเหลียวแล หรืออีกนัยนาปัญหาที่ก่อให้เกิดผลกระทบภายใต้การเติบโตของทุนและการพัฒนาโดยภาครัฐท้องถิ่น สิ่งเหล่านี้เป็นโลกหลายใบของเมืองขอนแก่นที่สะท้อนภาวะความขัดแย้งอย่างไม่เป็นที่ยอมรับ เมืองขอนแก่นจึงนอกจากเป็นพื้นที่ของโอกาสที่สร้างความเป็นไปได้ขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ของปัญหาในความสัมพันธ์และเครือข่ายของผู้คน สิ่งของ การค้า สื่อ วัฒนธรรม การท่องเที่ยว ตลอดจนอำนาจต่าง ๆ ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ ชนชั้น ซึ่งเกิดขึ้นต่อเมืองขอนแก่นอย่างเป็นพลวัตและซับซ้อน

ปัญหาหนึ่งที่จะขยายสู่การวิเคราะห์พื้นที่ทางสังคมระดับชีวิตจริง (lived space) ที่เต็มไปด้วยการสร้างพื้นที่ของความอื่น (otherness) (Lefebvre, 1991, p. 39; Soja,

1996, p. 60) ในเมืองขอนแก่นคือปัญหาชุมชนแออัดริมรางรถไฟ ซึ่งเป็นชุมชนที่ทอดตัวยาวตามริมรางรถไฟตั้งแต่บริเวณกลางเมืองจนถึงชานเมืองทิศเหนือ ชุมชนแห่งนี้ราวกลับว่าเป็นสิ่งแปลกแยกแตกต่างอย่างตรงข้ามกับฉากทัศน์และความเจริญของสิ่งปลูกสร้างของเมือง

Heriberto Tafoya (2019) เสนอว่าการกลายเป็นชุมชนแออัด (slumization) จำเป็นต้องพิจารณาเชื่อมต่อกับระบบการผลิตแบบทุนนิยม การเติบโตของพื้นที่อุตสาหกรรม ระบบการตลาดสมัยใหม่ และการเปลี่ยนการครอบครองที่ดินในย่านเมือง กระบวนการทุนแนวนี (capital process) เป็นปัจจัยที่สร้างความปั่นป่วน (disruption) และสร้างรูปแบบใหม่ (new forms) ของการจ้างงาน การเคลื่อนย้ายแรงงานและที่อยู่อาศัยของผู้คน (Tafoya, 2019, p. 5) ผลกระทบของการพัฒนาเมืองและการเกิดขึ้นของชุมชนชั้นแรงงานยังก่อให้เกิดการนิยามย่านที่ดินใหม่ (new landscapes) มีการก่อสร้างที่อยู่อาศัยสำหรับคนใช้แรงงานและการขยายตัวของชุมชนแออัด แต่อย่างไรก็ตามในปัจจุบันการก่อตัวของชุมชนแออัดเกิดขึ้นหลายเงื่อนไข เช่น ปัญหาจากความหนาแน่นของประชากร พื้นที่กายภาพ เศรษฐกิจ การเมือง สังคมวัฒนธรรม และหลาย ๆ ปัจจัยก็ทับซ้อนกันอยู่ (Ibid.) ทำนองเดียวกันกับเขตชุมชนแออัดเมืองขอนแก่น บ้านหลายหลังที่ทอดตัวยาวตามรางรถไฟนับตั้งแต่กลางเมืองจนถึงชานเมืองฝั่งทิศเหนือของตำบลศิลาเป็นผลของการเติบโตทางเศรษฐกิจเมืองนับตั้งแต่ช่วงต้นปี 2500 เป็นต้นมา แต่เดิมชุมชนริมรางรถไฟแห่งนี้เป็นสถานีแหล่งเชื้อเพลิงและการขนย้ายสินค้า กลุ่มแรงงานจึงได้รับความยินยอมจากการรถไฟไทย (รฟท.) ตั้งที่พักชั่วคราวได้ ต่อมาในช่วงปี 2520-2530 การเติบโตเศรษฐกิจเมืองทำให้เกิดการเข้ามาจับจองที่พักราคาถูกส่งผลให้ชุมชนพื้นที่ริมรางรถไฟมีประชากรหนาแน่นมากขึ้น (Lao-an, 2020, p. 261-262) ซึ่งในปัจจุบันพื้นที่เหล่านี้คือย่านชุมชนแออัดที่กำลังเผชิญปัญหาการเวนคืนที่อยู่อาศัยจากการสร้างรถไฟรางคู่ มีรายงานว่ามีการไล่รื้อชุมชนคนจนเมืองดังกล่าวอย่างต่อเนื่อง หลายครอบครัวย้ายเข้าร่วมโครงการบ้านมั่นคง ชาวบ้านหลายคนกลายเป็นคนไร้บ้าน และอีกหลายคนยังไม่ทราบชะตากรรม (Chanthet, 2022)

การไล่รื้อและการเวนคืนที่อยู่อาศัยบางส่วนในชุมชนแออัดริมรางรถไฟ ด้านหนึ่งน่าจะเป็นแผนนโยบายของหน่วยงานท้องถิ่นและการส่งเสริมการเติบโตของทุนนิยมเมือง ลักษณะของสิ่งที่ไม่สะอาดหรือความไม่เป็นระเบียบจึงเป็นปัญหาเมืองที่ต้องจัดควบคุม

กระบวนการนี้นำไปสู่การกีดกัน การผลัก และการเปียดขับให้พื้นที่ความไร้ระเบียบรวมถึงชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่ดังกล่าวอยู่ในภาวะชายขอบเมือง (marginal urban areas)

เข้าสู่ถนนหมู่บ้านริมรางรถไฟ บ้านริมรางหลายหลังเป็นบ้านปูนเล็ก ๆ โชนหน้าบ้านบางหลังประกอบด้วยข้าวของเครื่องใช้ ม้านั่งเก่า ๆ บ้านบางหลังมีถ้วยจานที่ใช้แล้ววางอยู่บนพื้นใต้ถุนก่ออิฐเสาด้านบ้าน บางหลังมีขวดพลาสติกกองอยู่ โดยส่วนมากเป็นบ้านชั้นเดียวที่ไม่มีประตูบ้าน หรือถ้ามีก็อาจเป็นประตูไม้เก่า ๆ ส่วนผนังบ้านเป็นอิฐที่ก่อขึ้นแบบไร้การฉาบให้เรียบ ไร้การตกแต่งให้ดูสวยงามตามแบบแผนบ้านของชนชั้นกลางหรือชนชั้นสูงในเมือง ชุมชนแออัดแห่งหนึ่งตั้งขนานทางสรรพสินค้าชื่อดังกลางเมืองต้องเผชิญปัญหาเดิมซ้ำ ๆ สืบเนื่องจากการถมที่ดินสูงเพื่อปลูกสร้างสิ่งก่อสร้างขนาดใหญ่ เมื่อเข้าสู่หน้าฝน พื้นที่ชุมชนนั้นจึงกลายเป็นแอ่งเก็บน้ำที่ราบลุ่มต่ำกว่าสิ่งก่อสร้างในเมืองโดยปริยาย

สลัมเมืองขอนแก่น แม้จะเป็นที่อยู่อาศัยของคนมีรายได้น้อยเป็นหลัก แต่เครือข่ายผู้คนก็ช่วยเหลือกันอย่างแนบแน่น กิจกรรมในระดับชีวิตประจำวันของคนในพื้นที่ก็มีคุณูปการสำหรับเมืองอยู่ พวกเขาสร้างทางเลือกใหม่ ๆ ในการใช้ชีวิตเพื่อตอบโต้แรงกดดันของความเป็นไปได้ในการพัฒนาเมือง ชายหนุ่มคนหนึ่งในบ้านสลัมบอกผู้เขียนว่า เขาและเพื่อนบ้านอีกหลายคนมีอาชีพเป็นแรงงานก่อสร้างรับจ้างทั่วไป นายจ้างที่อยากได้แรงงานรายวันราคาถูกก็ต้องมาจ้างแรงงานที่นี่ งานประเภทนี้แม้ท้ายที่สุดจะถ่างช่องว่างระหว่างเมืองและสลัม แต่ด้านหนึ่งมันก็ตอกย้ำและยืนยันว่าพวกเขาเป็น ‘แรงงานสร้างเมือง’ หนึ่งในผู้กระทำการเมืองที่มีบทบาทในการกำกับและกำหนดทิศทางรูปลักษณะเมือง เฉกเช่นกลุ่มอื่นในขอนแก่น แรงงานเหล่านี้ถูกสนับสนุนและหล่อเลี้ยงชีวิตโดย ‘รถกับข้าว’ ในชุมชนที่พร้อมบริการขายอาหารเที่ยงแก่พวกเขา ร้านอาหารในชุมชนจึงถือเป็นทางเลือกสำคัญของการใช้ชีวิตเพราะอาหารมีราคาถูก โดยเกือบทุกวัน แม้ค้าร้านขายไก่ย่างหน้าโรงเรียนจะต้องเปิดร้านตั้งแต่เช้าเพื่อขายอาหารเช้าให้แก่คนในพื้นที่ และตระเตรียมอาหารกล่องใส่ในรถเข็นพ่วงข้างเพื่อนำไปขายให้แก่แรงงานที่เดินทางไปทำงานกับนายจ้างที่อื่น ผู้เขียนยังจำได้ที่แม้ค้าคนนั้นบอกว่า “เอาไปขายให้ไต่บ้าน (แรงงานที่ไปทำงานที่อื่น) ขายดิละ มันถึก และเขาจะบอกว่า เขาไปขายให้แน่นเค้อ บางบ่อน (บางที่) สิบโล (กิโลเมตร)” (Pa Kai (pseudonym), personal communication, September 24, 2024)

ภาพรวมชุมชนแออัดริมรางรถไฟแม้จะประกอบไปด้วยชนชั้นแรงงานเป็นหลัก แต่แน่นอนว่าพื้นที่แห่งนี้ก็ยังคงประกอบไปด้วยกลุ่มคนอื่น ๆ เช่นกลุ่มคนไร้บ้าน บางรายเป็นคนจังหวัดกาฬสินธุ์ บางรายเป็นคนต่างจังหวัด อีกทั้งยังเป็นพื้นที่อยู่อาศัยของเหล่าแม่ค้าในตลาด บ้านของคนทีเก็บของเก่าขาย สลัมเมืองแห่งนี้ถือเป็นพื้นที่ที่มีหลากหลายอาชีพ หลากหลายพื้นเพถิ่นกำเนิดและช่วงวัย ซึ่งกลุ่มหนึ่งที่อยู่อาศัยอยู่ในนั้นยังรวมถึงเด็กนักเรียน กลุ่มคนที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักในบทความชิ้นนี้ การทบทวนแนวคิดการศึกษาเมืองทำให้เห็นแล้วว่าเด็กนักเรียนในชุมชน ล้วนแล้วแต่อยู่ในพื้นที่ทางสังคมที่มีการปะทะและแรงเสียดทานกันทั้งจากผู้กระทำการหลากหลายกลุ่มฝ่ายและจากชีวิตหรือสิ่งต่าง ๆ (things) ในสังคมเมืองขอนแก่น เด็กนักเรียนเหล่านี้ล้วนแล้วแต่เป็นผลพวงของความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมเมืองขอนแก่นที่เกิดขึ้นตลอดครึ่งศตวรรษที่ผ่านมา

กล่าวโดยสรุปในประเด็นการศึกษาความเป็นเมืองขอนแก่น เห็นได้ว่าเมืองแห่งนี้ไม่ได้ดำรงอยู่ในลักษณะพื้นที่ของความเป็นไปได้ในการพัฒนาเมืองศูนย์กลางภูมิภาคเพียงอย่างเดียว แต่เมืองขอนแก่นยังเป็นพื้นที่ทางสังคมของผู้คนหลากหลายกลุ่ม และเป็นพื้นที่ที่ไร้ระเบียบที่มีการปะทะและการขัดกัน อันเนื่องมาจากการปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในเมือง เมืองจึงถือว่าเป็นเบ้าหลอมของความสดใหม่ที่ก่อให้เกิดอัตลักษณ์หรือตัวตนของผู้คนและสังคมที่เปลี่ยนแปลงจากแนวเดิมเสมอ ความหลากหลายของผู้คน ความสร้างสรรค์ ความขัดแย้ง ความไม่ยอมรับ ความรุนแรง กลายเป็นพื้นที่โลกหลายใบ (Massey et al., 1999, p. 1) บนฐานความแตกต่างที่ดำเนินอยู่ร่วมกันในพื้นที่แห่งนี้

จากบ้านริมรางสู่โนนทัน บ้านดอน และกังสดาล... ปฏิบัติการของเด็กนักเรียนหาบเร่ขายของในพื้นที่เมือง

ภายใต้สถานการณ์ความเติบโตของเมืองและชุมชนสลัมริมรางรถไฟ ตำแหน่งพื้นที่ทางสังคมของเด็กหาบเร่ นอกจากต้องเผชิญวาทกรรมความเปราะบางของช่วงวัย ในขณะเดียวกันก็ต้องเผชิญผลกระทบของการปะทะระหว่างเมืองและสลัม ความเข้าใจต่อประเด็นความเป็นชายขอบซ้ำซ้อน (marginal overlaps) ของเด็กหาบเร่ทำให้ต้องหันมาทบทวนเพิ่มเติมในประเด็นผู้กระทำการเมือง (urban agency)

การเพ่งพิจารณาปฏิบัติการของผู้กระทำการชายขอบเมือง (margin urban) เป็นการค้นหาแนวทางการสร้างคำอธิบายใหม่ท่ามกลางตีเบตหลักของเมืองศึกษา (urban studies) ที่วนเวียนอยู่กับการมองเมืองในแง่บวก (romanticising) ความเข้าใจต่อบริบท

เมืองที่เป็นประโยชน์ และการประณามความเป็นเมือง (condemning) ที่มองเมืองในฐานะเงื่อนไขข้อจำกัดทางโครงสร้าง Ana Aceska และคณะ (2019) พัฒนาแนวคิดนี้โดยมุ่งความสนใจความสัมพันธ์ของผู้คน (people) กับพื้นที่ (space) ผ่านมุมมองแบบคู่ตรงข้ามระหว่างศูนย์กลางและชายขอบ

การพิจารณาการกระทำ (doing) ของผู้อยู่ในเมือง (urban dwellers) ก็เพื่อค้นหารูปแบบความสัมพันธ์ของผู้คนที่ถูกกำหนดโดย (shaped by) กระบวนการของเมืองในขณะเดียวกันก็เพื่อเข้าใจแนวทาง (way) ที่ผู้คนในเมืองมีส่วนในการกำหนดความเป็นเมือง (Aceska et al, 2019, p. 5, 8) ผ่านการสร้างพื้นที่ทางสังคมจากผู้คนที่ใช้ชีวิตอยู่ในเมืองจริง ๆ มุมมองนี้ถือว่ามีส่วนสำคัญต่อการศึกษาปฏิบัติการเด็กในเมืองขอนแก่นเพื่อหาคำตอบที่ว่านอกจากเมืองจัดการกลุ่มคนเหล่านี้อย่างไร แนวทางนี้ยังสนใจว่ากลุ่มเด็กชายขอบเหล่านี้กระทำต่อเมืองอย่างไร (Aceska et al, 2019, p. 2) ภายใต้ความพยายามจากต้นทุนทางสังคมที่มีอยู่น้อยนิดอย่างจำกัด

เด็ก ร้านหมูกระทะ และร้านติ่ม ความสัมพันธ์ในมิติเชิงเวลา (time) และพื้นที่ (space) ระหว่างเด็กและเมือง

ชีวิตประจำวันของเด็กในสลัม ในช่วงเช้าเด็กหลายคนจะเดินออกจากบ้านไปโรงเรียน ชักชวนเพื่อนตามรายทาง บางคนปั่นจักรยานคันเก่า บางคนมีแม่หรือยายขับรถมอเตอร์ไซด์ไปส่ง เด็กในชุมชนแออัดที่ผู้เขียนลงพื้นที่สังเกตการณ์โดยมากอาศัยอยู่บริเวณตำบลศิลาเป็นหลัก โรงเรียนที่เด็กนักเรียนเรียนอยู่ถือว่าเป็นโรงเรียนเล็กพอสมควร มีนักเรียนเพียงสี่สิบถึงห้าสิบคนเท่านั้น ทั้ง ๆ ที่ตำแหน่งของโรงเรียนตั้งอยู่ฝั่งตรงข้ามห่างจากมหาวิทยาลัยขอนแก่นเพียง 2 กิโลเมตร ครูท่านหนึ่งบอกว่่านักเรียนส่วนมากเป็นเด็กมีบ้านอยู่ริมรางรถไฟ บางคนมีปัญหาเรื่องครอบครัว บางคนมาสาย บางคนไม่มาเรียนเป็นอาทิตย์ ทางโรงเรียนก็พยายามช่วยเหลือเต็มที่เท่าที่ทำได้ สถาบันภาครัฐในสลัมเมืองเมื่อเอื้อเพื่อการศึกษาขั้นพื้นฐานให้แก่กลุ่มเด็กชายขอบตัวมันเองถูกกลืนกลายด้วยพื้นที่ทางสังคมของความเป็นชายขอบด้วย ในระยะหลังโรงเรียนแห่งนี้มีกลุ่มครอบครัวชนชั้นกลางที่ลูกมีปัญหาเรื่องความบกพร่องของพัฒนาการด้านสังคม (ในโรงเรียนจะเรียกว่า "เด็กออ" (autistic) และ "เด็กแอลดี" (LD ย่อมาจาก leaning disorder) เริ่มทยอยย้ายมาเรียนโรงเรียนนี้มากขึ้น กระทั่งในปัจจุบันน่าจะมีจำนวนเกือบครึ่งหนึ่งของนักเรียนทั่วไป

โรงเรียนริมรางโดยตัวของมันเองจึงเป็นพื้นที่สำคัญที่ส่งเสริมช่วยเหลือให้เด็กกลุ่มเปราะบางรวมถึงเด็กกลุ่มพิเศษให้อยู่ในระบบการศึกษาต่อไปได้

การได้คลุกคลีอยู่ในสังคมโรงเรียนริมรางทำให้ผู้เขียนสังเกตว่ามีนักเรียนบางคนมาโรงเรียนสาย บางรายมาหลังเคารพธงชาติ บางรายมาช่วงหลังสิบโมง ทำนองเดียวกันเด็กคนดังกล่าวก็กลับบ้านไวกว่าปกติ ครูในโรงเรียนบอกว่า "เด็กบางคนมาสาย บางคนที่บ้านมีปัญหา มาสายบางคนจะไปขายของกับที่บ้าน แต่อันนี้ไม่รู้ว่ามีผู้ปกครองตื่นสายหรือเด็กตื่นสาย ถ้าถาม(ถามเด็ก)จะไม่ค่อยตอบนะ" (Fon (pseudonym), personal communication, September 23, 2024)

หากมองในมิติทางสังคม เด็กขายของที่เสี่ยงต่อการหลุดออกจากระบบการศึกษาถูกเน้นถูกแรงบีบคั้นของสังคมและครอบครัวล็กพวกเขาหันหน้าสู่โลกการทำงานก่อนเด็กกลุ่มอื่น งานที่นักเรียนกลุ่มนี้ทำคือการหาบเร่ขายของตามร้านอาหารหรือสถานบริการในช่วงหลังเลิกเรียน ของที่ขายจะแตกต่างกันในแต่ละช่วงเวลาและสถานที่ขาย เช่น เด็กชายโม นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 จะขายมะม่วง ลูกอม ขนมห่อ นมเปรี้ยว และดอกไม้ ส่วนเด็กหญิงจ๊อบจ๊อบ ขายขนมห่อ ลูกอม ดอกไม้ หรือผลไม้ตามฤดูกาล หรือเด็กหญิงแตงกวาก็จะขายขนมห่อ ลูกอม และดอกไม้ในบางสถานที่เช่นเดียวกัน จากการเก็บข้อมูลทำให้รู้ว่าบริเวณที่เด็กนักเรียนริมรางเร่ขายครอบคลุมตั้งแต่บริเวณฝั่งทิศเหนือของถนนศรีจันทร์ ร้านตะวันแดง และร้านอื่น ๆ ในโซนดังกล่าว ก่อนจะเขยิบขึ้นมาจากจนถึงบริเวณตลาดจอมพล บ้านดอน บ้านโกทา และข้ามถนนไปยังโซนด้านหลังมหาวิทยาลัยขอนแก่น ทะลุสู่ย่านกังสดาล ช่วงเวลาขายไม่มีกำหนดตายตัวขึ้นอยู่กับความเหนื่อยล้าและพอใจของเด็ก แต่โดยทั่วไปงานขายจะเริ่มช่วงมืด เมื่อเลิกเรียนเด็กจะกลับบ้านไปพัก ก่อนจะเริ่มออกขายของช่วงหนึ่งทุ่มถึงสี่ทุ่ม หรือถ้าเป็นวันหยุดเสาร์อาทิตย์ก็จะเริ่มขายช่วงหกโมงเย็นถึงห้าทุ่มระหว่างนั้นก็มีการพักไปในตัวด้วย รูปแบบการทำงานของเด็กจึงมีเวลาขายและสถานที่ขายเป็นองค์ประกอบอยู่ ภายใต้ความสัมพันธ์ของปฏิบัติการเด็กและโครงข่ายเมืองขอนแก่น หมุนเวียนอย่างเป็นส่วนหนึ่งของมิติเชิงเวลาและสถานที่ของเมือง (time and place of urban)

ด้านการเลือกเวลาขายของเด็ก (timing) ชีวิตประจำวันพวกเขาถูกกำหนดโดยช่วงเวลาแบบราชการนับตั้งแต่ช่วงเริ่มเรียนหลังการเคารพธงชาติและหลังเลิกเรียนช่วงสี่โมงเย็น แบบแผนเวลานี้สอดคล้องและหมุนไปพร้อมกับวิถีชีวิตของผู้คนหลายกลุ่มอาชีพในเมืองโดยเฉพาะกลุ่มข้าราชการ หลังเลิกเรียนหรือหลังเลิกงานจึงเป็นเวลาทางสังคมอีกช่วง

และเวลาเมืองจะยังหมุนต่ออย่างคึกคักและมีสีสัน สถานที่บางประเภทของเมืองจะถูกขับเน้นให้มีความโดดเด่นมากขึ้น เช่น ร้านอาหารและสถานบริการต่าง ๆ ช่วงเวลากลางคืน (night-time) จึงสัมพันธ์อยู่กับผลประโยชน์ของผู้ประกอบการธุรกิจน้อยใหญ่ที่เข้าแสวงหาผลประโยชน์จากภาคเศรษฐกิจการบริการ ความเคลื่อนไหวของเด็กในช่วงเวลานี้ก็คือส่วนหนึ่งของปฏิบัติการผู้กระทำการเมืองอีกกลุ่มที่กระโจนเข้าสู่ช่วงเวลาดังกล่าวเพื่อช่วงชิงผลประโยชน์ภายในเมือง แผนการจัดสรรเวลาการขายของเด็กในแต่ละช่วงจึงไม่ได้ตัดขาดจากโครงสร้างสังคมที่ร่ำล้อมพวกเขา ปฏิบัติการของเด็กในมิติทางเวลาสะท้อนว่าเด็กเหล่านี้หมุนตามเวลาของเมืองทั้งช่วงกลางวันและกลางคืน

ด้านการเลือกสถานที่ขาย (place) ก็สัมพันธ์กับช่วงเวลาเมืองอย่างต่อเนื่อง เด็กชายโมเล่าให้ฟังว่า "ผมชอบไปตอนทุ่มครึ่ง ถ้าวันไหนไม่อยากนอนจะขายอีก ที่แรกที่ตลาด (ตลาดจอมพลที่อยู่ด้านข้างค่ายทหารที่มีร้านหมูกระทะเจ้าดังหลายเจ้าเปิดบริการอยู่)" (Mo (pseudonym), personal communication, September 24, 2024) หรือจากการสังเกตการณ์ก็จะเห็นว่าช่วงค่ำเด็กจะเริ่มเร่ขายตามร้านอาหาร ก่อนจะย้ายสู่สถานบริการในช่วงดึก ชีวิตการทำงานของเด็กเหล่านี้ชี้ว่าพวกเขาสร้างขอบเขตพื้นที่ทางสังคม (boundary of social space) ของตนใหม่ พวกเขาแยกพื้นที่ของตน (diverted space) ออกจากบรรทัดฐานการพัฒนาเด็ก โดยไม่ได้จำกัดตัวตนอยู่เพียงมิติครอบครัว เพื่อน และโรงเรียน แต่พาตัวเองเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเมือง และสถานที่บางอย่างซึ่งจำกัดอายุการเข้าถึง แต่พวกเขาหรือเธอสามารถเข้าออกได้โดยแลกกับผลประโยชน์รายได้กับเจ้าของสถานที่

และในแง่นี้ เด็กหาบเร่และผู้ประกอบการร้านอาหารเจ้าของสถานที่บางร้านจึงมีแรงจูงใจในการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กันบางลักษณะ ที่เห็นได้ชัดเจนคือร้านหมูกระทะ โดยเฉพาะร้านบริเวณริมรางรถไฟ ร้านแถวหลังมหาวิทยาลัยขอนแก่น หรือร้านในบริเวณตลาดจอมพลที่ผู้เขียนเองสังเกตเห็นว่าจู้จี้จะเป็นแม่ค้าขาประจำบริเวณดังกล่าว เด็กหญิงจู้จี้ในบทบาทของนักเรียนหรือบทบาทแม่ค้าหาบเร่เด็กเป็นคนพูดน้อยเสมอ แต่เธอมีหน้าตาน่าเอ็นดูบนาน่าสงสาร เวลาเดินขายของตามโต๊ะต่าง ๆ จะพูดคำว่า "สวัสดีค่ะ ชื่อขนมไหมคะ" พร้อมกับผลไม้ ขนมห่อ และนมเปรี้ยวที่บรรจุในถุงราวสีห้าถุงเดินตามโต๊ะของลูกค้า หรือด้านร้านที่เป็นกึ่งร้านอาหารและร้านดื่มที่คนขอนแก่นนิยมเรียกว่าร้านนั่งชิลล์ เด็กหญิงแดงกว่าเล่าให้ฟังตอนที่เดินขายในร้านนั่งชิลล์ข้าง ๆ ร้านตะวันแดงว่า "หนู

ชายได้เยอะ ห่อละยี่สิบบาท ตอนนั้นมีฝรั่งใจดีให้ทิปหนู 1,500 บาทนะ หนูก็ได้มาโรงเรียนเยอะหน่อย (พูดพร้อมกับหัวเราะ)" (Tangkwa (pseudonym), Focus group discussion, September 23, 2024) การที่พื้นที่เมืองเปิดโอกาสและอนุญาตให้เด็กมาขายของในร้านสะท้อนความเชื่อมต่อกันในเชิงการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์เศรษฐกิจเมือง เด็กคือผู้กระทำการที่เข้าแทรกตัวอยู่ในพื้นที่เมืองเพื่อทำการขายของ ในขณะที่ตัวเด็กนอกจากผู้ประกอบการจะได้รับความเสียหายทางธุรกิจ พวกเขายังได้ภาพลักษณ์และความพึงพอใจเชิงบวกจากลูกค้าด้วย จูนซึ่งเป็นพนักงานในร้านติ่ม'แห่งหนึ่งในตัวเมืองขอนแก่นเล่าว่า "เด็กเข้าไปขายดินะ บางร้านไม่มีของกิน เลยให้เด็กมาขายได้" (Joon (pseudonym), focus group discussion, January 28, 2025) ความสัมพันธ์เชิงผลประโยชน์ระหว่างเด็กกับเมืองแนวนี้นี้ยังส่งผลต่อผู้ใช้บริการหรือนักท่องเที่ยวยามราตรีในเมือง เพื่อนของผู้เขียนบอกว่า "เฮาเคยซื้อดอกไม้จากเด็กน้อยให้ผู้หญิงเฮาอยู่นะ" (Jae (pseudonym), personal communication, January 28, 2025) ด้านหนึ่งการซื้อของขนมขบเคี้ยวหรือผลไม้เป็นกับแกล้ม หรือการซื้อนมเปรี้ยวในร้านหมูกระทะ ตลอดจนการซื้อดอกไม้จากเด็กหาบเร่ขายให้คนรัก เป็นความพอใจที่สะท้อนการเป็นส่วนหนึ่งของ 'ชีวิตในสังคมเมือง' ที่พัวพันและเชื่อมโยงกันระหว่างผู้ซื้อ ร้านอาหาร และเด็กหาบเร่ขายของ ซึ่งต่างฝ่ายต่างได้รับประโยชน์ทางความพึงพอใจหรือรายได้เงินตราต่อกัน

ความเคลื่อนไหวของเด็กหาบเร่ในฐานะผู้กระทำการในมิติด้านเวลา (time) และพื้นที่เมือง (space) สะท้อนให้เห็นว่าความเป็นเมืองขอนแก่นไม่ใช่พื้นที่ที่กลุ่มทุนหรือหน่วยงานราชการท้องถิ่นเป็นผู้กำหนดทิศทางการพัฒนาเมืองเพียงด้านเดียว ชีวิตทางสังคมของเด็กหาบเร่ในความสัมพันธ์ต่อโครงสร้างความเป็นระเบียบเมืองขอนแก่นแสดงให้เห็นว่าสำหรับพวกเขา เมืองคือพื้นที่ที่คนขายชอบสามารถใช้ประสบการณ์ระดับชีวิตประจำวันนิยามความเป็นเมืองในมิติต่าง ๆ ได้ (Soja, 1996, p. 16) ด้วยเหตุนี้แม้จะอยู่ในบ้านสลัมขายชอบกลางเมือง แต่ด้วยประโยชน์และแรงจูงใจทางเศรษฐกิจที่มีต่อกันทำให้ผู้กระทำการแจกเงินเด็กสลัมมีรากกลายเป็นส่วนสำคัญของพื้นที่เมือง พวกเขาต่างสานประโยชน์แก่กัน ฉะนั้น ไม่ผิดนักที่จะกล่าวว่าความนิยมและความเติบโตของสถานบริการร้านอาหารและร้านติ่มในเมืองขอนแก่นมีเด็กหาบเร่เหล่านี้คอยหล่อเลี้ยงความรู้สึกพึงพอใจแก่คนและเมือง เด็กหาบเร่ขายของจึงเป็นส่วนหนึ่งของตัวแสดงที่สร้างสีสันแก่เมือง และถือได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของผู้ออกแบบ (designed) ผู้ที่มีบทบาทการกระทำ

(doing) ต่อความเป็นศูนย์กลางเมือง (Aceska et al, 2019, p. 8-9) ด้านการบริการการ
ท่องเที่ยวยามราตรีด้วย

ชอกซอนในเมือง ปฏิบัติการร่วมของเครือข่ายเด็กและครอบครัว (family network)

ปฏิเสธไม่ได้ว่าการทำงานของเด็กรับรู้เกิดขึ้นโดยการกระทำของเด็กเพียงลำพัง
เด็กเป็นหนึ่งในผู้กระทำการหลักที่มีบทบาทสำคัญ แต่ก็มีหน่วยผู้กระทำการอีกกลุ่มที่อยู่
เบื้องหลังปฏิบัติการดังกล่าวคือครอบครัว โดยในส่วนนี้จะดึงหน่วยทางสังคมอย่าง
ครอบครัว (family unit) ร่วมวิเคราะห์ปฏิบัติการของเด็ก

มีหลายทศวรรษที่สะท้อนถึงภาพลักษณ์ของครอบครัวในชุมชนบ้านริมราง ในช่วง
ลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามเดือนกันยายน ปีพ.ศ. 2567 ผู้เขียนยังจำได้ว่าแม่ค้าร้าน
สะดวกซื้อที่อยู่ฝั่งตรงข้ามสถานที่ราชการแห่งหนึ่งในตำบลศิลา เล่าให้ฟังว่ามีเหตุการณ์ที่
ตำรวจไล่จับคนติดยาบนรางรถไฟ ก่อนจะเล่าให้ฟังอีกหลายเรื่องเกี่ยวกับสภาพความ
เป็นอยู่ รวมถึงปัญหาโครงสร้างครอบครัวที่เด็กเผชิญ เช่นพ่อแม่หย่าร้าง ท้องก่อนวัยอัน
ควร หรือปัญหาผู้ปกครองใช้ยาเสพติดซึ่งส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตทั้งทางตรงและ
ทางอ้อม ไม่กี่วันต่อมาผู้เขียนก็ได้ฟังเรื่องราวปัญหาที่เด็กคนหนึ่งไม่ยอมมาเรียน ครูใน
โรงเรียนบอกว่าปัญหาส่วนหนึ่งเกิดจากผู้เป็นพ่อของเด็กติดยาเสพติด

สำหรับผู้เขียน ความเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตและความเป็นอยู่ของเด็กรวมถึงครอบครัว
บ้านริมรางยังถือว่ามีความจำเป็นไขว่คว้าหาความรู้พอสมควร ฉะนั้นในการเฟ้นหาพื้นที่
ปฏิบัติการหาประโยชน์เพื่อเข้าถึงผลประโยชน์เศรษฐกิจเมืองของเด็กและครอบครัวริม
รางในงานชิ้นนี้จึงไม่ได้ต้องการบอกเล่าถึงปัญหาที่พวกเขาเผชิญอยู่ แต่จะชี้ให้เห็นถึงความ
เคลื่อนไหวชีวิตทางสังคมของเด็กและครอบครัวเด็กที่ดำเนินอยู่ร่วมกับพลวัตทางสังคมเมือง
ขอนแก่นด้วย

ก่อนที่รถจักรยานยนต์ 'ซาเล้ง' พ่วงข้างจะเคลื่อนออกจากบ้านผู้เมืองช่วงเย็น
นับตั้งแต่ช่วงเช้าบ่อยครั้งที่แม่ของจ๊อบพาเธอมาโรงเรียนสาย ครูในโรงเรียนได้แต่บอก
กล่าวว่าขอให้แม่ของเธอพาเธอมาโรงเรียนให้ทันคาบเรียนแรก กระนั้นแม่ของเธอก็รับปาก
เหมือนทุกครั้งแต่ก็มาสายเช่นเดิม ผู้เขียนมาทราบภายหลังจากการพูดคุยกับแม่ของจ๊อบ
ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากบางวันต้องการให้เด็กนอนพักผ่อน และบางวันผู้เป็นแม่ก็ยุ่งกับงานช่วง
กลางวันของตน แม่ของจ๊อบต้องตื่นตั้งแต่เช้าเพื่อเตรียมข้าวของสินค้าพื้นบ้าน เช่น ผัก

มะขามป้อม หอย ปลา เมล็ดบัว หรือของป่าตามฤดูกาล เสริมจากนั้นก็เป็นเวลาที่ได้กหญิง จูบจิบเตรียมตัวเสร็จพอดี แม่ของเธอจะขับรถไปส่งเธอก่อนจะย้อนกลับไปขายของที่ตลาด แห่งหนึ่งย่านหนองกุ้งตำบลศิลา ในบางครั้งถ้าของที่ขายในตลาดมีน้อยผู้เป็นแม่จะกลับบ้านมาเพื่อตระเตรียมของหาบเร่ขาย ได้แก่ การจัดเตรียมผลไม้สดๆ การแพ็คถุงหอม การ แพ็คขนมปลาเส้น และขนมขบเคี้ยวอื่น ๆ ที่รับมาเป็นถุงใหญ่ การแพ็คของพวกนี้ผู้เป็นแม่ จะคำนวณต้นทุนและกำไรในแต่ละถุงอย่างเป็นสัดส่วน ดังที่บอกว่า "ถ้าซื้อถุงใหญ่มา 200 แบ่ง 10 ถุงขายในร้านเหลือถุงละ 40" (Jubjib Mom, personal communication, September 25, 2024)

แม่ขับรถออกจากบ้านช่วงเย็น จูบจิบจะนั่งพ่วงข้าง ข้างกายจะมีตะกร้าใส่ เขียวใบเก่าใส่ของไว้ประปราย และมีถุงใหญ่ด้านข้างเป็นของที่แม่สำรองไว้ในกรณีที่ต้องใน ตะกร้าหาบเร่ขายหมด การเริ่มต้นงานในแต่ละวันผู้เป็นแม่เล่าว่าตนจะวางแผน กำหนดการเดินทางพื้นที่ร้านขายของ "ไปทางหลังมอ (มข.) ก่อน นักเรียน(นักศึกษา)เขา เริ่มกินแล้ว มันก็พอขายได้ เขาช่วยซื้อ และก็ข้ามมาฝั่งตลาดจอมพล แล้วจึงไปทางสถานี รถไฟ" (Jubjib Mom, personal communication, September 25, 2024) การขายเริ่ม จากการคัดเลือกย่าน (areas) ประเมินช่วงเวลาและความพอใจของผู้ซื้อ การคัดเลือกของที่ นักศึกษาชื่นชอบ เช่น เครื่องดื่มจำพวกนมเปรี้ยว ภายหลังจากเด็กหาบเร่เดินขายเสร็จ ผู้ปกครองก็จะขับรถหาลุขขอย และซอกซอนตามถนนในบ้านต่อไป ถ้าหากร้านนั้นมีเด็กหาบ เร่เจ้าอื่นก็จะไม่จอดขายและไปยังร้านอื่น ช่วงเวลาการทำงานจะมีการพักกินข้าวในเมืองไป ในตัว เมื่อเข้าสู่ช่วงดึก ครอบครัวหาบเร่จะปรับสินค้าและสถานที่ขายอีกแบบ ของจำพวก ขนมขบเคี้ยวจะกลายเป็นสินค้าหลักและสถานที่ขายจะเป็นสถานบันเทิงยามดึก เด็กหญิง จูบจิบบอกว่าร้านที่ขายอยู่ในย่านตะวันออก "ร้านอยู่ข้าง มีร้านหมูกระทะด้วย ร้านเหล้า" (Jubjib (pseudonym), personal communication, September 25, 2024) ซึ่งก็เป็น ย่านและร้านเดียวกันกับที่แต่งว่าได้ทิปจากลูกค้าคนเดียว 1,500 บาท

การมองปฏิบัติการของเด็กและครอบครัวเด็กสะท้อนให้เห็นเบื้องหลังความ ถิ่นแน่นของชีวิตในโรงเรียนของเด็กหาบเร่ ทำนองเดียวกับการอธิบายความเสี่ยงด้าน การศึกษาของเด็กในสังคมสมัยใหม่ที่เกิดขึ้นจากปัญหาโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมอาจ เป็นการมองปัญหาแบบผิวเผิน หากพินิจในมุมของเด็กและครอบครัว เบื้องหลังปฏิบัติการ การหาบเร่ขายของเต็มไปด้วยภาระหนักอึ้งที่ครอบครัวประสาบเหล่านี้ต้องแบกรับ และ เมื่อประเมินตามข้อจำกัดด้านทุนทรัพย์ของครอบครัวเด็ก ประกอบกับต้นทุนการศึกษาของ

ผู้ประกอบการที่โดยมากมีระดับการศึกษาชั้นประถมและมัธยมเป็นส่วนใหญ่ กระบวนการทำงานของพวกเขาก็ถือว่าสะท้อนการกระทำ (action) ที่สร้างสรรค์ (creative) เป็นระบบพอสมควร กระบวนการทำงานมีการวางแผนการคัดเลือกย่านที่ขายและของที่ขาย ซึ่งสะท้อนการประเมินและคาดการณ์ความต้องการของผู้คนในเมือง รวมถึงสะท้อนการรู้จักย่านต่าง ๆ เมืองขอนแก่น เช่น ย่านที่คนนิยมมารับประทานอาหารเย็น ตลอดจนย่านที่แบ่งเขตที่อยู่ของกลุ่มคนแต่ละอาชีพ โดยมีแผนการปฏิบัติงานร่วม (co-practice) ระหว่างเด็กและหน่วยสังคมระดับครอบครัวเพื่อการเข้าถึงรายได้

ผู้ประกอบการและเด็กหาบเร่ต่างรับรู้ร่วมกันว่าหัวใจสำคัญของการหาบเร่ขายคือกลวิธีที่เด็กหาบเร่แสดงออกเมื่อตอนเดินขาย ผู้เขียนมีโอกาสดังกล่าวเหตุการณ์เดินเร่ขายของเด็กหญิงจ๊อบจ๊อบ เธอเป็นเด็กตัวเล็กที่เดินเข้ามาในร้านหมูกระทะพร้อมตะกร้าใบเดิมระหว่างที่ถูกค้าต่างสาละวนไปมา ผู้เขียนสังเกตว่าจ๊อบจ๊อบพยายามเดินผ่านพร้อมกับส่งสายตามองลูกค้าทุกโต๊ะที่ผ่าน ถ้าลูกค้าโต๊ะใดสบตาเธอจะเดินเข้าไปใกล้ ๆ แล้วพูดว่า ‘สวัสดีค่ะ ซื้ช่วยหนูหน่อย’ พร้อมกับแสดงสีหน้าอันน่าสงสาร หรือบางครั้งเธอก็เดินเข้าไปยื่นขีดโต๊ะพร้อมแสดงสีหน้าแบบเดิมโดยไม่ได้พูดอะไร แน่ใจว่าหลายโต๊ะก็ปฏิเสธไป วิธีการของเด็กหญิงจ๊อบจ๊อบจะแตกต่างจากเด็กหญิงแตงกวาพอสมควร วิธีการขายของแตงกวาแม่จะเดินเข้าหาลูกค้าและพูดคล้ายกันแต่ลักษณะท่าทางของเธอก็มีความต่างไป แตงกวาเป็นเด็กหะมัดหะแมง มีท่าทางการเดินที่คล่องแคล่ว การพูดจึงมีความหนักแน่น มั่นใจ แต่ในขณะที่เดียวกันก็เน้นสื่อสารด้วยใบหน้าสื่อความสงสาร ผู้เขียนเคยถามนักเรียนหาบเร่ว่าตอนขายทำอะไรและขายแบบใดลูกค้าจึงจะซื้อ คำตอบของจ๊อบจ๊อบคือทำท่าสวัสดีอย่างอ่อนช้อย และพูดว่า “สวัสดีค่ะ” ส่วนแตงกวาจะทำท่าสวัสดีด้วยความรวดเร็วที่เล่นที่จริง พร้อมกับพูดคำเดียวกัน เมื่อผู้เขียนถามต่อว่าทำไมจ๊อบจ๊อบและแตงกวาต้องแสดงสีหน้าแบบดังกล่าว แตงกวาก็จึงตอบว่า “แม่ก็บอกว่า ต้องจี้ค่ะ ต้องไหวสวย ๆ เขาจะสงสาร” (Tangkwa (pseudonym), Focus group discussion, September 23, 2024)

ความอิทธิพลสื่อประการหนึ่งในประเด็นนี้คือกลวิธีที่เด็กใช้ขายของ บ่อยครั้งที่ผู้เขียนได้ยินจากเพื่อนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดขอนแก่นหรือจากครูที่สอนเด็กในโรงเรียนริมรางเด็กเหล่านี้ต่าง “ขายความน่าสงสาร” งานขายแนวนี้นี้ไม่ต่างจากกรณีเด็กขายนมเปรี้ยวกลางสี่แยกไฟแดงที่สังคมต่างมองว่าเป็นการใส่ชุดนักเรียนเพื่อขายความน่าสงสารและความเห็นอกเห็นใจในฐานะเด็กสู้ชีวิต (Julsomrual, 2023) อย่างไรก็ตามในระดับ

กระบวนการทำงาน การขายความน่าสงสารไม่ใช่ความลับของกลยุทธ์การขาย หากมองข้ามความสงสาร แนวทางนี้สะท้อนปฏิบัติการของร่างกายต่อความสัมพันธ์เชิงบรรทัดฐานของช่วงวัย

จากตัวอย่างบทสัมภาษณ์ที่ยกมา หรือตอนที่ผู้เขียนพูดคุยกับแม่ของจ๊อบจ๊อบในคืนหนึ่งเมื่อช่วงต้นเดือนพฤษภาคมปี 2568 คือนั้นเธอพาจ๊อบจ๊อบและหลานสาววัยมัธยมอีกคนมาร่วมขาย โดยปล่อยให้เด็กทั้งสองเดินขายในตลาดและผู้เป็นแม่นั่งเตรียมของอยู่บนรถซาเล้ง

การที่แม่ของจ๊อบจ๊อบไม่ลงไปเดินช่วยขายเห็นได้ชัดเจนว่าโดยการวางแผนงานแล้วพวกเขาตั้งใจให้เด็กเป็นผู้หาบเร่ขาย (peddler) เพราะพวกเขาตระหนักว่าเด็กไม่ได้ขายเพียงของที่หาบเร่ แต่ยังขายสิ่งที่อยู่ในความเป็นเด็กด้วย และความเป็นเด็กที่พวกเขาเร่ขายก็คือชุดความสัมพันธ์จากผู้ใหญ่ที่มีต่อเด็กแบบแนวดิ่งตามการนิยามบรรทัดฐานของช่วงวัย เด็กได้ใช้เงื่อนไขของบรรทัดฐานดังกล่าวเพื่อสร้างพื้นที่ความเป็นอื่น (spatiality of otherness) สำหรับการมีชีวิตอยู่ในสนามของเมือง (urban arena) โดยการสมมติความเชื่อที่ว่าเด็กต้องอยู่ภายใต้การดูแลจากผู้ใหญ่ ปฏิบัติการการเดินขายของโดยเด็กด้านหนึ่งจึงเป็นการใช้บรรทัดฐานชุดเดียวกันนี้ย้อนกลับ (reverse) สู้สังคมเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เราจึงเห็นการทำท่าที่สงสารในลักษณะการแสดงออกทางร่างกายแบบผู้ถูกกระทำ (passive bodies) เพื่อสร้างความเห็นอกเห็นใจจากผู้ซื้อเพื่อให้เชื่อว่าเด็กต้องเป็นไปตามบรรทัดฐานดังกล่าว

ถึงตรงนี้ ผู้เขียนอยากสรุปเพิ่มเติมในประเด็นภาพรวมปฏิบัติการของผู้กระการเด็กในพื้นที่เมืองต่อการสร้างรูปแบบความสัมพันธ์ (forms of relation) ของพื้นที่ทางสังคมบนฐานความเป็นอื่น (Soja, 1996, p. 60-61; Aceska, et al, 2019, p. 1)

ตามที่ Soja (1996) ได้เสนอมุมมองต่อพื้นที่ที่สาม (thirdspace) ในฐานะพื้นที่ของสิ่งอื่น (thirling-as-Othering) ในการสร้างความเป็นไปได้ใหม่ของประสบการณ์ การดำเนินชีวิต และจินตนาการต่อพื้นที่ทั้งด้านที่เป็นระเบียบและยุ่งเหยิง โดยไม่ต้องวางอยู่บนการสร้างพื้นที่ภายใต้ความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุเป็นผลแบบเส้นตรง เมื่ออธิบายร่วมกับการสร้างพื้นที่ที่สามภายใต้ความเป็นอื่นผ่านปฏิสัมพันธ์กับความเป็นเมืองขอนแก่นของเด็กหาบเร่มีนัยดังนี้

ประการแรก เด็กหาบเร่การเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเมืองผ่านการสร้างเวลา (time) และเทศะ (place) พร้อมทั้งแสดงบทบาทของอาชีพในฐานะผู้เกื้อหนุน ผู้บริการ หรือผู้

หล่อเลี้ยงสีสันเมือง ดังที่ Aceska และคณะ (2019) เรียกว่าเป็นกระบวนการที่กลุ่มคนชายขอบกระทำ (doing) ที่ส่วนในการกำหนดความเป็นศูนย์กลางเมือง (center)

ส่งผลสู่ *ประการที่สอง* คือการเข้าเป็นส่วนหนึ่งของเมืองแบบการเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์ร่วมกับสิ่งอื่นหรือโครงสร้างอื่นในเมือง (In related with otherness) อันเป็นการต่อรองพื้นที่ทางสังคมของเมืองขอนแก่นที่เกิดจากการยึดยึดและตีตราพวกเขาให้เป็นกลุ่มคนจนชายขอบที่ต้องเข้าจัดการควบคุม พื้นที่ทางสังคมในแบบการเป็นผู้ที่มีความสัมพันธ์ร่วมกับสิ่งต่าง ๆ ในเมืองทั้งต่อสถานที่และต่อผู้คนสะท้อนการต่อรองการมีชีวิตทางสังคมในพื้นที่ดังกล่าว

และปฏิบัติการการหาบเร่ขายที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ต่อพื้นที่ศูนย์กลางเมืองก็ส่งผลโดยตรงต่อการปรับเปลี่ยนตำแหน่งแห่งที่ของเด็กกับหน่วยทางสังคมอื่นที่พวกเขาเคยได้ดำรงอยู่ร่วม ไม่ว่าจะเป็นการปรากฏตัวตน (presence) นอกพื้นที่ชุมชนแออัดริมรางรถไฟ และการหลุดออกจากบรรทัดฐานความเป็นเด็กที่สังคมไทยหยิบบังคับอย่างตั้งใจ เด็กหาบเร่มีโลกทางสังคมกว้างขวางเกินขอบเขตของโรงเรียนและบ้านสลัม ทำให้ใน *ประการสุดท้าย* เมื่อพิจารณาในแง่พื้นที่ (spatiality) ที่เด็กหาบเร่มีชีวิตอยู่จริง ๆ (lived) ภายใต้การรับรู้และการนึกคิดต่อเมืองขอนแก่น (Soja, 1996) พวกเขากำลังสร้างพื้นที่ความอื่นที่พวกเขาดำรงอยู่และมีประสบการณ์ต่อพื้นที่นั้นจริง เด็กหาบเร่จึงเป็นอื่นทั้งเพื่อการเข้าเป็นส่วนหนึ่งต่อสังคมเมืองขอนแก่น ความเป็นอื่นเพื่อแยกตัวออกจากชุมชนแออัดริมรางรถไฟ และความเป็นอื่นที่แตกต่างจากความเป็นเด็กตามความคาดหวังของผู้ใหญ่ เส้นทางของพวกเขาก่อตั้งขึ้นภายใต้สภาวะความจำยอมทางเศรษฐกิจที่บีบคั้นให้พวกเขาดิ้นรนหาทางเดินออกจากบ้านสลัมสู่โครงข่ายทางสังคมเมืองที่กว้างใหญ่ขึ้น เด็กเหล่านี้ได้ทะลุผ่าน (pierce through) เจือปนไขของความเป็นชายขอบเมือง (Aceska et al, 2019, p. 9) และกลายเป็นตัวแสดงหลักที่มีศักยภาพไม่แพ้ผู้ปกครองในการหารายได้แบกรับภาระค่าใช้จ่ายของครอบครัว แม้ว่าพวกเขาจะมีความเปราะบางของช่วงวัยและสถานะทางสังคมในลักษณะการเป็นผู้กระทำกรหาบเร่ขายขอบซ้ำซ้อนก็ตาม (marginal overlaps)

ส่งท้ายถึงการศึกษาเด็กกับเมือง (children with urban)

การกระโจนเข้าสู่โครงข่ายเมืองจากผู้กระทำกรหาบเร่ขายขอบซ้ำซ้อนในรูปแบบการชอกชอนตามร้านรวงตามย่านต่าง ๆ ในเมืองขอนแก่นขยับขยายปริณิชนวลความเข้าใจเด็ก

ก็ศึกษาในสังคมเมืองสองด้าน หนึ่งค่านิยมและกระบวนทัศน์การศึกษาเด็กไทยไม่ว่าจะพิจารณาเด็กในสังคมใดก็ใช้บรรทัดฐานความสัมพันธ์เด็กและผู้ใหญ่ในแนวดิ่ง กรณีเด็กหาบเร่ขายคือภาพสะท้อนการปรับทิศทางการทางสังคมใหม่ ผู้เขียนจึงไม่ได้ต้องการศึกษาเด็กในฐานะปัญหาของสังคมเพื่อนำพวกเขากลับสู่ระเบียบสังคม อีกทั้งไม่ได้มองศักยภาพเด็กเกินจริงเพื่อบอกว่าพวกเขาเป็นผู้กระทำที่เผชิญข้อจำกัดในสังคมไม่ต่างจากกลุ่มอื่น

ฉะนั้นผู้เขียนจึงผลักดันคำอธิบายร่วมกับความเป็นเมือง อันเป็นส่วนสำคัญที่สองคือการพิจารณาเด็กในหน่วยของเมืองซึ่งวางอยู่บนฐานคิดที่เชื่อมโยงกันของพื้นที่ทางสังคม ระเบียบต่าง ๆ เมืองประกอบด้วยองค์ประกอบของความเป็นระเบียบ (order) และความไร้ระเบียบ (disorder) นอกเหนือจากการพุ่งทะยานการยกระดับเป็นหัวเมืองใหญ่ในภาคอีสาน เมืองขอนแก่นยังซ่อนความวุ่นวาย ความแปลกแยก ความเป็นอื่น การกีดกัน การแบ่งชั้น (อย่างน้อยก็ในกรณีศึกษาชุมชนแออัดและคนริมรางรถไฟในงานชิ้นนี้) ในแง่หนึ่งแม้เมืองขอนแก่นจะเป็นบ่อเกิดของปัญหาทางสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อม ในทางกลับกันเมืองก็เป็นพื้นที่ทางสังคมที่ผู้คนหลายกลุ่ม หลายอาชีพ และหลายช่วงวัย สามารถเป็นตัวแสดงเพื่อนิยามความหมายของพื้นที่ทางสังคมเมืองจากแรงปรารถนาหรือประสบการณ์ที่พวกเขาดำรงชีวิตและใช้ประโยชน์จากมันจริง ๆ และเด็กหาบเร่ก็คือตัวแสดงหนึ่งในพื้นที่ทางสังคมดังกล่าว

ตำแหน่งแห่งที่เด็กในสังคมไทย ในกรณีนักเรียนหาบเร่ขายของเมืองขอนแก่นจึงไม่ได้จมจ่อมภายใต้ระเบียบและบรรทัดฐานแนวดิ่งที่กำหนดความเป็นไปได้กระนาบเดียว งานหาบเร่ขายสะท้อนการสร้างรูปแบบของความสัมพันธ์ (forms of relations) ในระดับความเป็นผู้กระทำของเด็กต่อสังคมที่พวกเขาอาศัยอยู่ และมีองค์ประกอบที่ซับซ้อนทั้งตัวเด็ก (children) และสิ่งแวดล้อมที่รายล้อมอยู่เมือง (their environment) เคাঁโครงความสัมพันธ์เครือข่ายที่ไม่เป็นเนื้อเดียว (heterogeneous) ระหว่างเด็กนักเรียน ผู้คนรอบข้าง เช่น ผู้ปกครอง ครู หรือหน่วยทางสังคม ครอบครัว บ้านชุมชนสลัม โรงเรียน สถานบริการเมือง ร้านรวง ร้านเหล้า ร้านอาหาร สิ่งเหล่านี้เชื่อมต่อง่ายเรียงอย่างเรียบเนียน ในขณะเดียวกันก็ขรุขระขัดแย้งแตกต่าง ในแง่นี้ เด็กนักเรียนหาบเร่ขายภายใต้สีสนเมืองเกิดการปะทะและตอบโต้กันไปมาตลอดเวลา เมื่อเมืองมุ่งจัดระเบียบความเป็นชายขอบผู้กระทำเด็กกลับฉวยใช้เงื่อนไขของเมืองในการแสวงหาผลประโยชน์จากแรงปรารถนาและแรงจูงใจทางเศรษฐกิจ สำหรับพวกเขานี้เป็นปฏิบัติการในพื้นที่สนามประลองชีวิตจริง

ในสังคมที่พวกเขาอาศัยอยู่ เมื่อกลับจากโรงเรียนถึงบ้าน วางกระเป๋า หยิบตะกร้าใบเก่า และมุ่งหน้าสู่เมืองต่อ...

References

- Aceska, A., Heer, B., & Kaiser-Grolimund, A. (2019). Doing the city from the margins: Critical perspectives on urban marginality. *Anthropological Forum*, 29(1), 1–11.
- Ajaum, O. (2007). *Children sell flower garland: The marginal life in city – Knowledge synthesis from thesis and online database*. [in Thai]. In W. TongThai & S. PanPueng (Eds.), *Population and society 2550 – Urbanization and way of life in urban* (pp. 122–137). Institution of Population and Society.
- Aunchaisri, A. (2022, January 26). Khon Kaen poor: Victims from changes in the city development plan. [in Thai]. *The Active*.
<https://theactive.thaipbs.or.th/news/20220126-5>
- Castro, S. (2017). Research, children an ethics: An ongoing dialogue. *Revista EDaPECI*, 17(2), 81–92.
- Chamaratana, T., Dasri, R., Phongsi, M., Patchaney, K., & Muangsri, P. (2024). Changing of urban society: The impact of urban development projects on the Isan urban poor people. [in Thai]. *Local Administration Journal*, 17(2), 171–187.
- Chanthet, A. (2022, March 1). *Memory of Mittapab Village KhonKaen before entering of high speed train*. [in Thai]. The Isaan Record.
<https://theisaanrecord.co/2022/02/12/the-memory-in-a-slum-in-kk/>
- Ganjanapan, A. (2002). Methodology to thinking about social science problematization. [in Thai]. *Journal of Behavioral Science*, 8(1), 21–37.
- Hammersley, M. (2016). Childhood studies: A sustainable paradigm? *Childhood*, 24(1), 1–15.

- Isan Insight. (2022, May 24). *Exploring high-rate urban land each province in northeastern Thailand*. [in Thai]. Isan Insight.
<https://isaninsight.kku.ac.th/archives/1121>
- Julsomrual, W. (2023, May 23). *When a student's uniform becomes a yogurt seller's uniform earning from sympathy*. [in Thai]. The Isaan Record.
<https://theisaanrecord.co/2023/05/23/sour-milk-seller/>
- Lao-an, T. (2020). The community beside the railroad and the effect of constructing the double railroad tracks: Case study; the community beside the railroad, Muang District, Khon Kaen province. [in Thai]. *Journal of Social Sciences and Humanities KU*, 46(1), 254–289.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Blackwell.
- Massey, D., Allen, J., & Pile, S. (1999). *City worlds*. Routledge.
- Muangsrri, P., & Chamaratana, T. (2023). The right to the city of the Isan urban poor: Development knowledge and phenomenon. [in Thai]. *Journal of Social Sciences and Humanities MSU*, 43(2), 324–336.
- Na Nakhonphanom, S. (1996). 200 years of Khon Kaen. [in Thai]. *Sillapakon*, 39(6), 44–52.
- Nakhontom, O. (2014). *Underprivileged children: Turning point of future-nation*. [in Thai]. Quality Learning Foundation.
- Rungkaew, T. (2019, October 15). World Habitat Day campaign for Khon Kaen poor: Submit a request to use railway land and government land for a secure housing project. [in Thai]. *Community Organizations Development Institute*. <https://web.codi.or.th/20191015-8991/>
- Semoun, A. (2015). *Creative space for child development in hardship condition: Case study in Wat Duang Khae Community, Bangkok* [Master's thesis, Thammasat University] [in Thai].
- Soja, E. (1996). *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and other real-and-imagined places*. Blackwell.

- Spyrou, S. (2017). *Disclosing childhoods: Research and knowledge production for a critical childhood studies*. The Palgrave Macmillan.
- Tafoya, H. (2019). Ontology of the urban misery: A Marxian approach. *Ryokoku Journal of Economic Studies*, 59(1), 52–73.
- Tantichuwet, P. (2018). The study of in-depth characteristics and factors affecting out-of-school children: A case study of Tak province. [in Thai]. *Suthiparithat Journal*, 32(101), 80–91.
- Thairah. (2025, January 6). National Children's Day slogan 2025 (B.E. 2568) by this year's prime minister, and Children's Day slogans from every year, with interesting historical background. [in Thai]. *Thairah*. <https://www.thairath.co.th/lifestyle/life/2834715>
- Thomas, N. P. (2021). Child-led research, children's right and childhood studies: A defence. *Childhood*, 28(2), 186–199.
- Tomtong, D., Sirasunton, P., Buasont, R., & Siripaiboon, T. (2014). Problems of educate-underprivileged children: Situation of inequality in Thai society. [in Thai]. *Academic Journal of Humanity and Social Science Factory*, 10(1), 123–141.